GÓLI KORNÉLIA

Fleur d'Amour

Szép Ernő: *Lila ákác*

Száz éve, 1921-ben fejezte be Szép Ernő *Lila ákác* című regényének színpadi átiratát. Az elmúlt két évtizedben a vajdasági magyar színházak repertoárján többször is szerepeltek drámái. Történetei, humora és nem utolsó sorban remek karakterei a színészek számára jutalomjátékot, a nézők számára pedig igazi élvezetet jelentettek. A repertóriumok tanúsága szerint a kétezres évek előtt mindössze egyszer, 1980-ban találkozunk Szép Ernő nevével. *Patika* című drámáját a szabadkai Népszínház Magyar Társulata mutatta be ifj. Szabó István rendezésében. 2016-ban a Zentai Magyar Kamaraszínházban három egyfelvonásosát (*Május, Kávécsarnok, Tűzoltó*) láthatta a közönség *Május van, Tisztelt úr!* címmel, Mezei Kinga rendezésében. A *Lila ákác* pedig két színházunk műsorán is szerepelt a közelmúltban: 2005-ben az Újvidéki Színházban (rendező: Radoslav Milenković), 2018-ban pedig a szabadkai Népszínházban, Sebestyén Aba rendezésében. A *Lila ákác* sikere a mai napig töretlen – és nem csak a színpadon. Két filmváltozat is született belőle. Tekintsük át, hogyan vándorolt ez a „szerelmes história" a műfajok között az elmúlt több mint száz évben!

Szép Ernő *Lila ákác* című regényét folytatásokban közölte a *Pesti Napló*ban 1917 decembere és 1918 márciusa között. 1919-ben jelent meg először könyv alakban, az Athenaeum kiadásában. „…a kortársak, a kritika, és az olvasók egyöntetű lelkesedéssel fogadták, néhány hét alatt második kiadást, sőt 1920-ban harmadik kiadást is megért. Ezt követően 1924-ben a *Bűneimmel* egy kötésben az Athenaeum Kiadó, 1932-ben pedig a Pantheon *Egy pesti fiú históriája* címen adta ki. Utána 1949-ben,

ezt követően 1967-ben az *Ádámcsutka* című regényével egy kötésben, majd az Olcsó Könyvtár sorozatban 1975-ben és 1976-ban, míg *A magyar próza klasszikusai* sorozat 30. könyveként 1995-ben, (…) 2002-ben jelent meg a másik három önéletrajzi regényével (*Ádámcsutka*, *Dali dali dal*, *Emberszag*)" (VIDA 2007; 103). 2008-ban az Ulpius-Ház Könyvkiadó, majd 2010-ben a Fapadoskönyv Kiadó jelentette meg.

1913 tavaszán, a „vízözön előtti Pesten" játszódik a történet. Az elbeszélő fővárosi fiatalember, akit Szép Ernő Bélának keresztel, magán viseli a szerző líraiságának jegyeit. „A regény szövege végig egyes szám első személyben folyik, a narrátor is, a főhős is maga az író, sehol semmilyen más hang nem hangzik fel" (VIDA 2007; 105). A narratívában azonban mégis fontos szerep jut egy személynek, aki valójában a történet hallgatója, és akit az elbeszélő folyamatosan megszólít. Fontos, hogy jelenlévő személyről van szó, erre utal a regény utolsó mondata is: „Adj tüzet kérlek." A „hangtalan hallgatóra" egy helyütt konkrétabban is utal az elbeszélő, felidézve a barát jelenlétét a társasági életben. „Hisz te is eljöttél velünk akkortájban egyszer vagy kétszer, most jut eszembe. (…) Emlékszel, mikor egyszer megfogtál és az ablakba húztál és azt kérdezted: öregem, tart még a dolog a nővel? – úgy néztem rád, mintha bicskát szúrtál volna belém. (…) Aztán egy kis gyűlölet fújt belém irántad, hogy te milyen közönségesnek látod azt az úri nőt! Komolyan, ha nem vagy orvos, talán neked mentem volna, mint egy bolond, de az, hogy orvos vagy, oly gyerekes tiszteletet és bizalmat tartott bennem mindig teirántad. Szégyellni kezdtem magam. Azt éreztem, hogy oda kell mennem hozzád Lacikám, én úgy beszéltem veled, mint egy majom. (…) Beszélj, te, mondd milyen az élet! Én nem ismerem ki magamat. Hallgasd meg a szimptómákat és mondd meg, hogy én hogy vagyok?" (79–80). Ahogyan az elbeszélő, úgy a megszólított „hallgató" is részese, ismerője az adott közegnek. Ezáltal emeli általánossá a szerző a történetet: nem csupán egy, hanem több fővárosi fiatalember jelenik meg a szemünk előtt hasonló szerelmi históriákkal a privátok és „ligeti nőcskék" világából. A kritikai fogadtatás is ezt a „közös élményt" hangsúlyozza, a háború előtti évek többé vissza nem térő korszellemét. „Ki ez a Csacsinszky Pál? Mi vagyunk mindnyájan, pesti férfiak, akik manapság már beborult homlokkal, meteorológiai jelekkel

megkülönböztetett arccal, szivarfüst hajjal, magányos varjúként maradt lélekkel, zsalugáteres szemmel éljük a jelen időt és gondolatunk elszökdösik a mostani gazdától, mint a lopott ló vagy elcsalt eb hazaszökdösik nagy messziségből is" – írja Krúdy Gyula a regényből készült dráma pesti bemutatóját követően, a *Nyugat* hasábjain (KRÚDY 1923). A „vízözön", vagyis a világháború élménye is felerősíti ezt a nosztalgikus olvasatot.

A középpontban lévő szerelmi történet/történetek mellett azonban elsősorban a korrajz, nem csupán a tipizált alakok felvonultatása, hanem a korabeli nyelv állapotának tükrözése nyújt kivételes élményt a regény (és a dráma) olvasóinak. „A regény közönségsikerének titkát, nemcsak a szereplők jól sikerült rajza, helyzet- és jellemtípusai, életszerűsége, vagy a pesti élet megjelenítése hordozza, hanem a regény nyelve, a pesti beszélt nyelv átemelése az irodalomba" (KRÚDY 1923). A regényben felsorakoztatott alakok tökéletes élethűségét emeli ki Déry Tibor is a *Nyugat*ban megjelent kritikájában: „A regény lokális értékei tökéletesek. Tökéletes, s szinte döbbenetesen élethű a miljő, tökéletes az élő, az utcáról a könyv lapjaira átsétált alakok külső élete, tökéletes a pesti gondolkodás s dialektikus összeolvadása, sehol egy hazug vagy hamis hang sem fájdítja fülünket" (DÉRY 1919). A tökéletes élethűség mikroszkopikus pontosságával azonban Szép Ernő, véleményem szerint, éppen ennek a szivarfüstös, nosztalgikus világnak a képmutatását próbálja elénk tárni. Az alakokat valóban sebészi pontossággal mutatja be, éppen annak az álarcnak az ábrázolásával, melyet ezek a figurák kifelé mutatnak. Így a szereplők „lélektani elemzésének" egyfajta kettős mérce szerint kell történnie. Ahogyan az elbeszélő fokozatosan ébred rá a félreértett, félreértelmezett helyzetek és jellemek lényegére, úgy leplezi le őket is, és saját elvakultságát az olvasó előtt, mire végül „Barátom, volt ifjúság és volt szerelem. Nem vettem észre. Adj tüzet kérlek." (236) regényzáró mondataival foglalja össze tévedését.

„A boldogság keresésének regénye más szempontból is nyújt újdonságot, ez, pedig abban az impresszionista technikában rejlik, amellyel tárgyát ábrázolja az író. Felülről, mintha terepasztalon dolgozna, elevenednek meg a figurák, a figurák életének helyszínei" (VIDA 2007; 106). E figurák közé tartozik a regényben több helyütt megjelenő Feltünésiné,

Mindigné, Érdekesné, Pörgettyűné. Beszélő neveik egyértelműen mutatják a szerző viszonyát feléjük. És ugyanebben a sorban foglal helyet Illetőné is, a „privát", a nagy szerelem. De nemcsak a történet cselekményének közvetlen szereplői jelennek meg a regényben, hanem az egész fővárosi forgatag is: „Elmentek a közös huszárfőhadnagyok és egyéb főhercegek, meg a vezérigazgatók és a többi grófok és a tőzsdeügynökök és más angolok és a közgazdasági szerkesztők, és más szellemi arisztokraták meg az orfeumi színészek és egyéb gentrygyerekek, az összes hím babák, azután – az összes nőnemű gavallérok, te ismered őket, mindezeket a gentryasszonykákat, akiknek nincs uruk, meg a lipótiakat, akiknek két uruk is van és mind a kettő ott van a Gerbeaudban, az egyik is, meg a másik is, csak egy pár heti távolság van köztük és a színésznőket, akiknek csak barát kéne, hogy otthagyják a színházat és a barátnőket, akiknek csak színház kéne, hogy tényleg kapjanak már egy barátot. (…) Utoljára két kezdő létművésznő jött ki a szép kerti kapun, konflisba ültek és elzörögtek a többi után. Spóroltak. Le lehettek csúszva" (7–8). Ehhez hasonló „seregszemlével" indítja Szép Ernő *Május* című egyfelvonásosát, melyben a *Lila ákác* Liget-jelenetének, illetve Tóth Manci figurájának előképével találkozunk. „A *Május,* ez a bájosan frivol, ártatlanul romlott ligeti játék, amelynek hangulata a *Lila ákác* első fejezetének világát idézi, de rokon a *Liliom*mal is, csak őszintébb és költőibb, a magyar drámairodalom méltatlanul elfelejtett értékei, legszebb egyfelvonásosai közé tartozik" – írja róla Réz Pál (RÉZ 1973; 129–130). A *Május* című egyfelvonásost egyetlen éjszaka alatt vetette papírra Szép Ernő. 1918. február 20-án mutatta be a Modern Színpad, Bárdos Artúr rendezésében. A *Lila ákác* című regényt pedig folytatásokban közli a *Pesti Napló* 1917 decembere és 1918 márciusa között. Vagyis megírásuk nagyjából azonos időre tehető. A *Május* szereplőinek „haláltáncában", monológjaikban érezhetően jelen van a háború élménye („játszódik 1915-ben"). Az impresszionista jegyek, valamint a darab hangulatának tekintetében feltűnik, hogy furcsamód a *Május* sokkal közelebb áll a *Lila ákác* című regényhez, mint az azonos című dráma. „Elmentünk az öngyilkos előtt. Még meg se moccant azóta, hogy odaült a padra. Ránk se nézett. Két másik padon ült már egy-egy áhitatos esti pár" (23) – a regényből idézett képben mintha a *Május* alap-

konfliktusa definiálódna. „Feltételezhető, hogy az egyfelvonásosok után vagy velük egy időben felépül a *Patika* első felvonása 1917 és 1918 körül" (PURCSI BARNA 1983). Viszont a *Patika* már valóban az énkeresés drámája, ahogyan Bécsy Tamás is rámutat: „A korszak szellemi, intellektuális életében már bőven megfogalmazódott az én válságának, értelmezésének, az én öntapasztalatának, világértelmezésének, az én reprezentációjának, identitása határai viszonylagosságának problémája és kérdésessége éppen úgy, mint a centrális értékek eltűnése, a történetek egyenes vonalú, oksági összefüggésben haladó voltának megkérdőjeleződése" (BÉCSY 2003; 108). A regény dramatizált változatában – bár esetünkben nem csupán színpadi változatról van szó – az impresszionista és a lírai jegyek elmaradoznak, kevésbé jelentős az „én öntapasztalata és világértelmezése", helyette a helyzetkomikum, a jól felépített dialógusok és a nagyszerű jellemparódia lép előtérbe.

Szép Ernő 1921-ben készíti el a regény színpadi változatát, amit 1923. október 30-án mutat be a Renaissance Színház, Bárdos Artúr rendezésében. A dráma szövege Réz Pál Szép Ernő *Színház* (1975) című válogatásában jelent meg. Ezt megelőzően csak a negyedik kép volt olvasható a *Színházi Élet* 1923. november 11-ei számában. Incze Sándor, a *Színházi Élet* szerkesztője már a regény megjelenésekor figyelmeztette a szerzőt, hogy a számos korabeli példával ellentétben semmiképp se alkalmazza színpadra művét: „Egyre meg kell kérjelek. Akármilyen sikere lesz a könyvednek, ne engedj a csábításnak, hogy színpadon vagy filmen tényleg megelevenedjenek ezek az alakjaid. Képzeld el, akkor a második felvonás végén Illetőnének Tóth Mancival össze kellene találkozni. Hát, kérlek, ez borzasztó volna" (INCZE 1919; 18). Szép Ernő viszont tökéletesen ismeri a színpadot, pontosan át tudja alakítani prózai szövegét dialógusokká, főbb szereplői nagyjából megegyeznek a regénybeli alakokkal, de az elbeszélő helyét Csacsinszky Pali veszi át. Új névvel lép tehát színpadra a pesti fiatalember, aki nem elmeséli, hanem szemünk láttára éli drámáját, a műfaj jelenidejűségének megfelelően.

Szép Ernő tudja, hogy az idősík megváltozásával elveszik az a fajta líraiság, melyre a regény építkezik, megszűnnek az impresszionista képek. Amit viszont a dráma műnemén belül létrehoz, egészen kivételes műfaji

bravúr, melyben az abszurd dráma előképét figyelhetjük meg. „…többé nem lehet úgy élni, mint a háború előtt. Ha pedig valaki mégis úgy akar élni, mint azelőtt, akkor egy életidegen környezetben találja magát, ezért ilyen életidegenek Szép Ernő hősei a *Patikában* vagy a *Vőlegényben,* bármennyire rokonszenvesek ugyanis, amit keresnek, az már nincs. Ezért juthatnak el a groteszk és az abszurd világába. Szép Ernő ezekben a drámákban (…) a jövő nagy európai drámaiskoláinak előzményeire érzett rá. A *Lila ákác* hősei még abban a lila aurában mozognak, melyet a háború előtt Pest levegője árasztott" (VIDA 2007; 115–116). A „lila aura" mögött azonban már a *Lila ákác*ban is felismerhető a későbbi drámákban megjelenő „groteszk és abszurd világ", legkifejezettebben a dráma harmadik képének dialógusa utal erre.

Mintha Incze Sándor fent idézett mondatai ihlették volna meg a szerzőt, a dráma második képében valóban találkozik Bizonyosné és Tóth Manci. A találkozás viszont korántsem borzasztó, sőt parádés, jól játszható helyzetet eredményez, mely talán még tökéletesebben csúcsosodik ki a harmadik képben („Domb a Svábhegyen"), ahol a légyottra érkező párok (Bizonyosné–Pali és Bizonyos–Manci) véletlenszerűen „összefutnak", ám ez a helyzet a Bizonyos házaspár kapcsolatában semmiféle problémát nem okoz. Míg a regényben fokozatosan múlik el az Illetőné iránt érzett halálos szerelem, addig a drámán belül ezt egyetlen határozott pontba sűríti a szerző: a svábhegyi találkozás nyitja fel Csacsinszky Pali szemét.

A dráma öt képből áll, az első kép szinte teljesen azonos a regényből ismert Liget-beli párbeszéddel, a második és harmadik rész cselekménye csak a drámában jelenik meg, a negyedik kép (Pali és Manci kettőse) részben megtalálható a regényben is, ahogyan az ötödik képben történő felismerés is jelen van a regény záróakkordjaiban, de a dráma nemcsak Pali szemszögéből mutatja meg az elválás és felismerés mozzanatát, hanem a darabon belül főszereplővé avanzsált Tóth Manci lelki vívódása is előtérbe kerül.

Érdemes végigfutni a szereplők nevének alakulásán is a két mű kapcsán. Ahogyan azt már említettem, a regényben elbeszélői pozícióban lévő fiatalember, Béla a drámában beszélő nevet kap: Csacsinszky Pali. Illetőné a drámában Bizonyosné lesz. Az ő „névváltoztatásának" érdekessége,

hogy a regényben megtudjuk, őt is Margitnak hívják, csakúgy mint Tóth Mancit: „Egyszer azt mondtam neki: nézze, Margit … erre belevágott, hogy ne mondjam neki Margit, Margó, mondjam neki Margó. Mondom, én szebbnek találom az iskoláskorabeli nevét és hogy azért is jobban esik Margitot mondani, mert mindenki Margónak hívja. Azt mondja: á Margit az egy buta név, unalmas" (53). A drámában viszont a Margit névről éppen Tóth Manci jelenti ki, hogy nem szereti, mert „annyi Mancik vannak" (324). A drámában Bizonyosnét már Lolának szólítja Pali. A regényben szinte észrevétlen Illető, a férj jelenléte. A drámában viszont hangsúlyossá válik Bizonyos és Bizonyosné képmutató kapcsolata, melybe Manci is naivan belesodródik.

Ahogyan a regények színpadra alkalmazása, úgy a sikeressé vált drámák megfilmesítése is népszerű volt a harmincas évek derekán. Szép Ernő regényét Székely István filmesítette meg, két alkalommal is. Először 1934-ben láthatták a mozinézők a *Lila akác*ot, Ágay Irénnel és Nagy Györggyel, valamint Kabos Gyulával a főszerepben. Az 1934-es film forgatókönyvét Mihály István írta. Az adaptáció részben a regény, részben pedig a dráma történetmesélését követi, valamint egy-két innovatív részlettel is gazdagították a történetet (például a Casino-beli „casting"). A film népszerű slágerének zenéjét Ábrahám Pál szerezte.

Ezeknél a korabeli filmek dramaturgiája kerül előtérbe, mely kissé „lebutítja" a szereplők jellemrajzát. Erkölcsileg vállalható jellemek születnek, így a film teljes mértékben kiszolgálja a korízlést, arról nem is beszélve, hogy a történet happy enddel zárul, mert a nézők nem szívesen távoznak szomorúan a moziból. Az 1973-as film (főszerepben: Halász Judit, Bálint András, Ráday Imre) már kliséktől mentesebb adaptációt kínál (forgatókönyv: Müller Péter, Székely István). Érdekes változtatás viszont, hogy a főszereplő itt szerkesztőként jelenik meg, melyet értelmezhetünk egyfajta főhajtásként az alkotók részéről Szép Ernő és kortársai felé.

Az 1973-as filmben nincs happy end. Nem a szerelem győzedelmeskedik, hanem a pénz vagy a józan ész. Nehéz ezt eldönteni, a lényeg, hogy a bájosan naiv Tóth Mancika története erősen reflektál a korabeli társadalmi viszonyokra. Milyen perspektívái lehettek egy szegény családból származó fővárosi lánynak, főleg, ha belekényszerült a családfenntartó

szerepébe, mint ahogyan Tóth Manci is? Ha csinos és ügyes volt, némi szerencsével bekerülhetett egy fővárosi mulatóba, vagy kiközvetítették külföldre (akkoriban elsősorban Oroszországba), ahol lokáltáncosnőként reménykedhetett valami gazdag úr „patronálásában". „Én tudom aztat, hogy menni kell. Én nem bánom. Én tudom, hogy nem lehet itthon lenni mindenkinek, és úgy élni minden leánynak… én úgy élni… ketten… kisgyereket várni… (…) Tudom, nem szabad, hogy jó legyen, én aztat elhiszem, tudom, hogy muszáj, hogy soknak rossz legyen. Mér legyek én is éppen kivétel? Én tudom. Annyinak itten el kell menni. Én is elmegyek… Oroszországba… mint egy Sisters Csárdás. Én nem bánom. Én már nem is félek. Nekem már úgyis mindegy" (411–412) – mondja a dráma záróakkordjában Manci. S meghatottan sírunk vele mi is, hiszen bájos, életigenlő, vidám természetét a darab végére nagyon megszeretjük. Nem csoda, hogy a fekete-fehér filmadaptáció engedett a happy end csábításának. A regény befejezése valahol a kettő között lebeg. Egy barátnőjén keresztül Manci üdvözletét küldi Szentpétervárról, köszöni szépen, jól van, s ha lehet hinni a barátnő beszámolójának, akkor tehetős pártfogója is akadt. „Az egész világot hidegen hagyta, kérlek, hogy Tóth Mancinak az első élete megszűnt, és elkezdődött a második élete neki. És azt hiszed, bőgött? Azt hiszed, leadott egy frázist arról, hogy nekem mit áldozott? Azt hiszed, csinált valami faksznit, esküdöztetett, kért tőlem valamit, akart valamit tőlem? Ő, Tóth Manci, magyar táncosnő az ő szívével boldog akart lenni, kérlek, mielőtt azt a nehéz pillangó-pályát elkezdi" (235). A szívével boldog akart lenni, de az eszével tudta, hogy mennie kell. És ebből sláger született: „Lila akácok, minek a szív, ha úgy fáj?"

KIADÁSOK

SZÉP Ernő (1920): *Lila ákác.* Athenaeum, Budapest (3. kiadás)
SZÉP Ernő (1975): *Lila ákác.* Szerelmes história öt képben. In Uő: Színház. Szöveggondozás, utószó: Réz Pál. Szépirodalmi
SZÉP Ernő (1975): *Május*. In Uő: Színház. Szöveggondozás, utószó: Réz Pál. Szépirodalmi

IRODALOM

BÉCSY Tamás (2003): *Magyar drámákról, 1920-as, 1930-as évek.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

INCZE Sándor (1919): Szép Ernőhöz, a „Lila akác" szerzőjéhez. *Színházi élet,* 5. sz.
KOSZTOLÁNYI Dezső (1978): *Színházi esték II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
KRÚDY Gyula (1923): Lila Ákác I. *Nyugat,* 22. szám
PURCSI BARNA Gyula (1984): *Szép Ernő.* Akadémiai Kiadó, Budapest
RÉZ Pál (1973): *Kulcsok és kérdőjelek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
VIDA Lajos (2007): *Szép Ernő-könyv.* Szép Ernő élet- és pályarajza. Debrecen